

Орлов Юрій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.23

ХАРАКТЕРИСТИКА МОТИВАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЗЛОЧИНУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей політичного мотиву й мотивації політичного злочину. На основі аналізу існуючих в психології, юриспруденції підходів до визначення мотиву, надається авторське бачення його сутності у єдності таких категорій, як потреба, воля та мета. Формується поняття політичного злочину. Надається характеристика його мотивації на основі аналізу механізму особистісно-політичного конфлікту.

Ключові слова: *мотив, потреба, воля, мета, мотивація, політичний злочин, конфлікт.*

Загострення в Україні суспільно-політичної обстановки, що спостерігається останнім часом, має своїм наслідком суттєве погіршення практично всіх параметрів соціодинаміки – від економічних показників розвитку народного господарства до вкрай негативних тенденцій у відтворенні злочинності. В структурі останньої можливо фіксувати збільшення частки так званих політичних злочинів, тобто тих, вчинення яких так чи інакше детерміноване протиріччями політичного характеру, або ж інакше – політично умотивованих.

Феномен політичної злочинності, як кримінологічна гносеологічна одиниця, притягує увагу дослідників вже достатньо тривалий час. Ідеї фундаментального й прикладного характеру щодо характеристики соціально-правової природи, механізму вчинення й детермінації політичного злочину і політичної злочинності, особистості злочинця містяться у працях О. М. Бандурки, Б. Вассоні, С. Вібера, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, Г. М. Горшенкова, Л. Н. Дунаєвої, В. М. Дрьоміна, М. А. Зелінської, П. А. Кабанова, М. П. Карпушина, О. М. Костенка, В. В. Лунєєва, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, М. І. Мельника, А. А. Музики, О. С. Овчинського, І. В. Паславського, А. Л. Сморгунової, А. С. Сотули, В. А. Шабаліна, Д. А. Шестакова, Г. Й. Шнайдера, Т. Р. Янга та ін. На монографічному рівні кандидатських дисертацій означені питання порушувались А. Ф. Кулаковим (2002 р.), В. О. Чірікіним (2003 р.), Д. А. Квоном (2008 р.) Г. В. Маляр (2010 р.), докторських дисертацій –

© Орлов Ю. В., 2014

П. О. Кабановим (2008 р.). Втім, проблеми мотивації політичних злочинів й досі залишаються багато в чому не вирішеними. Зокрема, відсутнє достатньо повне знання про сутність політичного мотиву, його типи та й взагалі – про можливість існування, наукову коректність, що і зумовлює актуальність теми цієї статті.

Мета статті – надати характеристику мотивації політичного злочину як основного особистісного компоненту механізму його вчинення.

Дослідження мотивації політичного злочину, керуючись логікою сполучення термінів у цьому понятті, змушує залучити до орбіти наукового пошуку такі дотичні до заявленої проблематики аспекти кримінологічного знання, як, власне, сутність мотиву й мотивації злочинної поведінки, а також зміст категорії «політичний злочин». Відтак, визначимось спочатку з першою вихідною категорією – мотивом злочину та похідним від нього поняттям – мотивацією злочинної поведінки.

Проблемами сутності, спрямованості мотивів і мотивації поведінки в цілому та, зокрема, злочинної, займалася плеяда видатних вітчизняних та зарубіжних психологів, юристів, а саме: В. К. Віллонас, П. А. Воробей, І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський, В. М. Кудрявцев, О. М. Леонтьєв, А. Маслоу, Е. Ф. Побегайло, С. В. Познишев, С. Л. Рубінштейн, А. В. Савченко, В. С. Установ, Г. С. Фельдштейн, Х. Хекхаузен, М. П. Чубинський та ін. Однак, єдності в поглядах на означену проблематику так і не було досягнуто. В свою чергу, дещо парадоксальним та не виправданим з точки зору юридичної техніки (застосування так званого «погано визначеного» поняття), видається оперування в тексті КК категорією «мотив», а звідси і закріплення юридичного обов'язку щодо його доказування, в обстановці наукової невизначеності та дискусійності перш за все в наукових колах психологів. У зв'язку з цим, спершу дещо зупинимось на описанні проблемних аспектів розуміння мотиву.

У працях вітчизняних вчених з кримінального права та кримінології чи не у всіх підручниках, дисертаційних та інших дослідженнях можна знайти тезу, що мотив – це внутрішнє спонукання до вчинення тієї чи іншої дії (бездіяльності). Як правило, автори беруть це визначення за постулат та вибудовують на ньому теоретичні конструкції мотивів тих чи інших видів злочинів, виробляють відповідні правила кримінально-правової кваліфікації, характеризують особистість злочинця.

Проведений аналіз наукової літератури з психології та кримінального права дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день склалося кілька напрямків у розумінні категорії «мотив». Перший напрямок представлений у працях таких вчених, як О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінтштейн, С. А. Тарарухін, К. Є. Ігошев, Б. С. Волков, А. В. Наумов та ін. Визначення мотиву зазначеними науковцями надається через призму усвідомлення наявної потреби. Так, наприклад, за О. М. Леонтьєвим та С. Л. Рубінтштейном мотив – це «предметована» потреба [1, с. 14; 2, с. 56]. Тобто при визначенні сутності мотиву увага акцентується на конкретному предметові. Виходячи з такого розуміння, мотив виступає проміжною ланкою між потребою та кінцевим результатом, метою і є усвідомленим началом людської діяльності. Схожу позицію висловлює і Х. Хекхаузен, вказуючи, що мотив є бажаним цільовим станом у рамках відношення «індивід – середовище» [3, с. 81]. Але проблемним в цьому баченні видається розмитість сутнісної характеристики мотиву та його вираження через інші, суміжні категорії, такі як потреба, цілі, предмет.

Цим же недовіком відзначається і низка західних теорій мотиву, в яких останній наповнюється змістом через характеристику потреб, інстинктів, потягів (Р. Ардрі, К. Лоренц, А. Маслоу, Д. Моріс, З. Фрейд та ін.), або ж через описання процесу протікання реакції людини на зовнішні подразники (Л. Берковіц, Р. Берон, Б. Скінер та ін.)

Інша група вчених (Б. В. Харазішвілі, В. С. Чубинський та ін.) при з'ясуванні змісту мотиву акцент робить на емоційному стані та вольовому компоненті особистості. Як зазначає Б. В. Харазішвілі, мотив – це емоційний стан особи, який виявляється у прояві волі, пов'язаної з розумінням необхідності даної поведінки і бажанням її здійснення [4, с. 154]. Аналогічну позицію займав і В. С. Чубинський, який вбачав у мотиві первісну ланку вольового процесу. Ця точка зору, як видається, є більш сутнісною за попередні, адже дає підстави описати родову приналежність мотиву до певного емоційного стану. Однак, слабкістю даної позиції, на нашу думку, є, по-перше, пов'язування емоційного стану з вольовою складовою особистості, що далеко не завжди має прямий безпосередній зв'язок та, по-друге, постулювання усвідомленості (розуміння) джерела походження відчування необхідності, що також є доволі сумнівним.

Одним з останніх комплексних досліджень мотиву у вітчизняному кримінальному праві є праця А. В. Савченка «Мотив і мотивація злочину», в якій вчений на підставі аналізу різних наукових підходів доходить висновку, що під мотивом слід розуміти «інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою» [5, с. 14]. Дане визначення, попри глибоке теоретичне обґрунтування видається доволі дискусійним через його до певної міри узагальнений, неконкретизований характер, обтяженість феноменологічною складовою. Крім того, неважко помітити, що позиція А. В. Савченка по суті дублює викладену вище, згідно з якою мотив визнається внутрішньою спонукою до будь-якої діяльності.

Таким чином, жодна з викладених позицій не може повноцінно забезпечити науковим обґрунтуванням теоретичну та законодавчу категорію «мотив злочину», наситити її конкретним, структурованим змістом. Поряд з цим, аналіз численних поглядів на природу мотиву дає підстави виокремити три ключові поняття, якими оперують дослідники, надаючи йому визначення:

1) *Потреби*. Прийнято вважати, що незадоволена потреба є вихідним станом в процесі розгортання процесу діяльнісної активності, поведінки. Вважаємо за можливе з цим погодитись. У зв'язку з цим, звертає на себе увагу праця «Мотивація та особистість» американського психолога Абрахама Маслоу. В ній вчений виклав результати багаторічних досліджень мотиваційної структури особистості та сформулював перелік (ієрархію) базових потреб людини, які і фундаментують, власне, подальший процес формування цілі, активації волевої сфери та початку відповідної дії. До таких потреб вчений відносить наступні: а) фізіологічні потреби; б) потреба в безпеці (в тому числі – у соціальній безпеці); в) потреба в коханні та приналежності; г) потреба в повазі; д) потреба в самоактуалізації; е) базові когнітивні потреби, тобто прагнення до отримання нового знання; ж) естетичні потреби. Зазначений перелік потреб у його завершеному вигляді в цілому визнається у сучасній психології [6, с. 117].

2) *Воля*. Поняття «воля» має різні трактування у психології. За В. Селівановим, під волею слід розуміти активність особистості – і передусім активність регуляції в умовах подо-

лання труднощів. Ця активність має два аспекти: змістовий та аспект форми виявлення процесу [7, с. 43].

За В. О. Іванніковим, під *волею* слід розуміти довільну *форму мотивації* зі створенням додаткового спонукання (чи гальмування) до суспільно-необхідної чи соціально-контрольованої дії. Воля – це остання стадія в оволодінні людиною власними процесами, а саме – в опануванні власним мотиваційним процесом. Воля – це довільне створення спонукання до дії через уявний мотив. Воля є не лише особливим способом мотивації, а її особливою формою – довільною мотивацією. Воля належить до особистісного рівня регуляції, який характеризується наявністю особистісного смислу – тобто відображення у свідомості людини відношення мотиву до цілі та умов дії [8, с. 75].

За К. Левіним, якщо поведінка взагалі є результатом розвантаження тієї енергії, джерелом якої є наші потреби, то воля – це така поведінка, яка опирається на джерела енергії не природних потреб, а квазіпотреб. Ці квазіпотреб – уявні потреби – створюють напруження, яке й призводить до рішення [9].

Жодна з наведених думок не додає ясності у розумінні волі та її співвідношення з мотивом, адже в одних випадках трактується як форма мотиву, в інших – її передумовою, або ж наступним етапом розвитку мотиваційного стану особи.

Не втягуючись до дискусії, зазначимо, що найбільш оптимальним для розуміння та логічно довершеним є інтегративне розуміння волі, згідно з яким остання розглядається як феномен регуляції суб'єктом своєї діяльності і поведінки, що забезпечує формування цілей та концентрацію внутрішніх зусиль на їх досягнення [10, с. 67]. При цьому воля може мати як усвідомлений характер (при усвідомленості потреби), так і рефлексорний (при неусвідомленому характері потреб).

3) *Мета (ціль)* – це усвідомлений кінцевий результат діяльності людини. Мета є результатом дії волі, спрямованої на пошук предмету, здатного задовольнити актуальну потребу.

Таким чином, як впливає з наведеного, динамічна характеристика (механізм) процесу розгортання поведінкової активності охоплює: а) актуалізацію потреби, яке викликає почуття незадоволеності. Останнє може відбуватися як в усвідомленій формі джерел такого відчуття, так і у неусвідомлених формах у виді тривожності, бажання; б) активізацію вольових процесів, спрямованих, по-перше, на пошук предмету, який здатен задовольнити потребу (вольова фаза *цільпокладання*)

та, по-друге, на консолідацію фізичних, психічних зусиль та конкретних форм поведінки, спрямованих на досягнення визначеної мети.

Враховуючи викладене, логічним буде припустити, що категорія мотиву є неонтологічною, адже не відповідає реально існуючим нервово-психологічним процесам, консолідує описані гносеологічно автономні явища і процеси психіки та поняття, що їм відповідають. Разом з цим, видається за можливе визнати доцільність існування у науковому обігу означеної категорії, відводячи їй синтетичну функцію: об'єднуючи потреби, волю та предмети діяльності (мету), мотив характеризує загальну спрямованість поведінки на основі специфічного емоційного цілеспрямованого стану, обумовленого дією волі. На підставі цього пропонуємо під мотивом розуміти науковий конструкт, який відображає у єдиній ланці психічної активності потребу, волю та мету (цілі). В цьому контексті мотивація є поняттям, що переносить статичне уявлення про мотив поведінки на площину динамічних взаємодій описаних вище складових мотиву та, таким чином, може бути представлена як механізм актуалізації й задоволення конкретної потреби засобами вольової активності і цілепокладання. До цього процесу, звичайно, можуть втручатися й інші компоненти психіки, такі, як емоції, тривожність, особливості індивідуального сприйняття зовнішніх подразників тощо. Однак, ці компоненти відіграють роль факторів впливу на процес мотивації, не складаючи його основний зміст.

Відомо, що злочин є суть соціальний конструкт, в якому виражається певна оцінка законодавця, обумовлена конкретно-історичним етапом розвитку суспільства й іншими аспектами доцільності, що мають місце в процесі законотворчості та не завжди пов'язуються з об'єктивними чинниками (корпоративні інтереси, вплив організованої злочинності на процеси державотворення й правотворчості тощо). Іншими словами, лише незначна кількість злочинів (таких як, наприклад вбивства, зґвалтування, крадіжки і т.п.) є явища непрохідними, а властивими роду людському в незалежності від політичного режиму, форми правління, типу правової системи та інших факторів соціального характеру, в тому числі й державності як такої. В решті ж – є підстави для цілковитої екстраполяції типових рис мотивації поведінки й на мотивацію злочинних практик за деякими виключеннями, які стосуються імпульсивних, звичних злочинів й злочинів осіб з аномаліями психіки, що не виключають осуд-

ність. Відтак, є достатньо підстав вважати, що процес мотивації так званого політичного злочину має охоплювати у психічній динаміці (яка може мати достатньо тривалу темпоральну характеристику з різними фазами інтенсивності й тимчасовими замісними механізмами) вказані вище елементи, а саме: потребу, волю та мету. Їх конкретний зміст з'ясовується вже через аналіз поняття політичного злочину.

Щодо останнього, в науці не склалося єдиної точки зору. Так, Г. В. Маляр визначає політичний злочин, як умисне суспільно небезпечне діяння, передбачене відповідними міжнародно-правовими актами, та/або криміналізоване національним законодавством, що вчиняється з *політичного мотиву* (*курсив наш – О. Ю.*) і є однією з протиправних форм боротьби за владу в державі чи на міжнародному рівні [11, с. 5]. Таким чином, вчений виказує розуміння політичного злочину в контексті двох провідних його ознак: політичний мотив та мета боротьби за владу. Аналогічну думку висловлює також і Д. А. Квон [12, с. 14], В. Дж. Чеймблліс [13, р. 187–188]. Таку позицію в цілому слід визнати достатньо виваженою. Разом з тим, залишається не до кінця зрозумілим, який же, власне, зміст так званого політичного мотиву (який, до речі, не відомий психологічній науці). На думку Г. В. Маляр політичний мотив є *бажанням* (*курсив наш – Ю. О.*) особи у протиправний спосіб прийти до влади, утримати, використати або вплинути на державну владу на національному та/або міжнародному рівні [11, с. 6]. Проте, достатньо проблематичним з точки зору наукової коректності видається ототожнення мотиву з бажанням, адже останнє є лише зовнішнім, поверхневим, епізодичним проявом мотиваційного процесу, а змістовно тяжіє радше до мети, аніж до мотиву. Тому бажання прийти до влади, утримати, використати або вплинути на державну владу виражає процес й результат цілепокладання, який, в своїй більшості не виражає сутності актуалізованої потреби – базової детермінанти мотивації.

На цьому ж, до речі, наполягає і сама Г. В. Маляр, вказуючи, що політичний злочин може вчинятися не лише з політичною метою (наприклад, встановлення тоталітарного режиму), а й з іншою метою (зокрема, отримати доступ до природних ресурсів іншої держави) [11, с. 6]. Відтак, політичний мотив в принципі не може бути зведений до бажання отримати, утримати державну владу в тій чи іншій її частині, а тому і політич-

ний злочин не може описуватись виключно на основі описання політичної мети.

Дещо інший погляд на сутність політичного злочину пропонує А. Тарк, відповідно до якого злочини є політичними остільки, оскільки вони визнаються такими існуючою публічною владою. Законодавче визначення ряду злочинів у якості політичних не буде мати ніякого змісту, оскільки практично будь-який закон може бути використаний владою як зброя для боротьби з непримиренною опозицією. Кримінологи ж, на думку А. Тарка, повинні зосередити увагу не на спробах класифікації політичних злочинів з погляду закону або мотиву їхнього здійснення, а на нейтралізацію свавілля влади, яка оголошує звичайні злочини політичними [14, р. 43–45]. Не важко помітити, що вчений стоїть на позиціях соціального конструктивізму й вважає за доцільне визначати політичний злочин через формування про нього поняття в законі про кримінальну відповідальність суб'єктом політичної влади, а не через визнання його самостійної унікальної мотиваційної природи. Ідентична думка відображена і у працях С. Шейнголда [15]. Вважаємо цей підхід більш обґрунтованим за попередній. Дійсно, коли йдеться про оцінку характеру суспільної небезпечності злочину, вираженого через штучні юридичні конструкції (в тому числі й такі, як державний суверенітет, владні повноваження тощо), недоцільним видається їх механічне перенесення на сферу психічного, тобто природного. В протилежному випадку маємо констатувати зв'язок між політичними оцінками певної групи діянь як відповідних злочинів, що мають місце за різних політичних режимів і систем позитивного права із принциповими механізмами мотивації людської поведінки, що, звичайно, є неприпустимим. Такі операції можливо описати в категоріях редуцціонізму. Останній далеко не завжди є виправданою методологічною основою, тим паче у галузі суспільствознавчих, комплексних (антропо-соціологічних) досліджень, до числа яких відносяться й кримінологічні.

Відтак, політичний злочин можливо, на нашу думку, визначити як передбачене законом про кримінальну відповідальність умисне суспільно небезпечне діяння, спрямоване на отримання, утримання державної влади, зміни окремих її складових (органів, посадових осіб, програми розвитку, ідеології тощо), а також суспільної думки про функціонування такої влади. Кримінально-правова оцінка таких діянь можлива

виключно через опосередковане закріплення окремих ознак, у зв'язку з чим політичність злочину є радше його внутрішньою властивістю, аніж зовнішнім проявом. Саме означена вище мета (спрямованість) наділяє певну суспільно небезпечну поведінку (терористичний акт, масові заворушення, групове порушення громадського порядку тощо) політичним забарвленням. І саме останнє є тим критерієм, використовуючи який ті діяння, які навіть і визначені в законі про кримінальну відповідальність як злочини, набувають характеру незлочинних, суспільно корисних при видозміненому політичному режимі. На підтвердження цієї тези можливо навести відомі приклади реабілітації політичних в'язнів після переоцінки значення їх діянь і навпаки – наділення ознаками злочинної діяльності політичних лідерів після їх відставки, що неодноразово мало місце і в радянській історії, і в історії незалежної України. Тож, вочевидь, сутність політичного злочину полягає саме в оцінці діяння як такого, що посягає на відносини владарювання, намагаючись внести в них зміни прямо чи опосередковано, вчиняючи кримінально карані діяння проти основ національної безпеки, громадської безпеки і громадського порядку, життя і здоров'я, у сфері службової діяльності тощо. Конкретна ж оцінка діяння цілковито залежить від системи координат, в якій відбувається сприйняття й відображення інформації про подію злочину як самим винним, так і сторонніми особами.

В свою чергу зазначена система координат є нічим іншим як спрямованістю особистості, що виражається у відповідних її установках, диспозиціях (на індивідуальному рівні) та політичною суспільною свідомістю (на масовому рівні). Як перше, так і друге ґрунтуються на універсальних властивостях психіки щодо відображення *соціально сконструйованої**

---

* Соціально сконструювання здійснюється за допомогою широкого спектру засобів, які мають єдину мету – вплинути на ідеологічну, світоглядну компоненту як масових соціальних процесів, так і індивідуальної свідомості. Інструментарій такого впливу досить широкий – від легального й вельми прозорого створення нормосистем в межах правотворчої діяльності органів державної влади й до корпоративного фреймінгу новин, використання у ЗМІ, рекламі знаково-символічних, аудіовізуальних нейротехнологій, здатних викликати емоційний резонанс, підвищену тривожність, корегування змісту навчальних програм у системі освіти тощо.

об'єктивної дійсності крізь призму суб'єктивних ціннісно-категоріальних надбудов свідомості й комплексу підсвідомого, в тому числі й колективного несвідомого. В цьому контексті політичний злочин виявляється як конфлікт між пропонованим соціальним конструктом (як з боку суб'єктів політичної влади, так і з боку їх опонентів) та суб'єктивними можливостями його індивідуального психічного сприйняття, вбудовування й підструктуру диспозицій та подальшого відображення, усвідомлення й регуляторного впливу. Сам конфлікт може стосуватися будь-якої із вказаних функцій психіки та мати наступні варіації:

а) вплив на особу інформацією політичного характеру з викривленим значенням, або значення якої їй невідоме, в результаті чого її сприйняття не можливе в істинному значенні або ж в принципі. Як влучно з цього приводу «зазначав» Козьма Прутков: «Многие вещи нам непонятны не потому, что наши понятия слабы, но потому, что сии вещи не входят в круг наших понятий» [16]. Відсутність належного знання про політичну сферу організації суспільного життя у широких верств населення зумовлює з одного боку відомий ступінь її закритості, а з іншого – закладає фундаментальні протиріччя, конфліктність політичних відносин. Суттєвий внесок у підживлення нестабілізаційного політичного підґрунтя вносять білі плями політико-ідеологічного виховання в системі освіти, поширення соціальних міфів про те, що політика – брудна справа і т. п. Окремою проблемою, дотичною до вказаної, є умисна масова дезінформація про політичні події, поширення оцінок «експертів», що висвітлюють лише фрагменти суспільно-політичної дійсності тощо;

б) інформація сприйнята у дійсному значенні, усвідомлена, однак впливає на регуляцію поведінки у неналежному соціальному контексті. В такому разі також має місце конфлікт між суб'єктивними очікуваннями та об'єктивними можливостями. В цьому разі регуляція поведінки відбувається з урахуванням сприйнятої, усвідомленої інформації, але для задоволення особистих потреб, які в конкретній ситуації задовольняються всупереч параметрам зовнішньополітичної кон'юнктури, у зв'язку з чим і знаходять негативну соціальну оцінку, розцінюються як злочин. При цьому варто зауважити, що сфера політики – це завжди сфера взаємодії груп населення заради урегулювання спільних інтересів окремої частини (більшої чи меншої – питання етичного підґрунтя державної влади, її спра-

ведливості) суспільства засобами реалізації можливостей державного суверенітету на певній території. Тому, вказані особистісні потреби у випадку вчинення політичного злочину завжди так чи інакше екстраполюються на потреби групові (ототожуються з ним самим суб'єктом. Наприклад, наявність у особи інформації про організовані злочинні угруповання, члени якого входять у депутатський корпус, уряд сприяє актуалізації потреби у забезпеченні особистої соціальної безпеки, що поширюється на безпеку групову – певної частини населення (або ж всього населення) держави, що врешті-решт зумовлює радикальні прояви протесту, що мають ознаки складу конкретного злочину, передбаченого законом про кримінальну відповідальність) та/або групові потреби переносяться на сферу особистісного, сприймаються як власні.

Викладені міркування дозволяють зробити висновок, що мотивація так званого політичного злочину підпорядкована загальним закономірностям психічної діяльності. Формування ж так званого політичного мотиву, який, підкреслимо, не є, на наше переконання, самостійною гносеологічною одиницею, перебуває в площині актуалізації потреб, які так чи інакше детерміновані проявами групової приналежності особистості, поширенням свого особистого психологічного простору на сферу корпоративних інтересів і навпаки. Спираючись на розроблену А. Маслоу ієрархію потреб особистості, є підстави стверджувати, що базовою потребою політичного злочину, а відтак і основою його мотиву, є потреба у приналежності. Остання виражається у необхідності особи співвідносити себе з певною групою, переносячи на себе її здобутки, проблеми. Сприяти активізації такого співвіднесення може спільне (групове) емоційне переживання певної події*, наявність однотипних зовнішніх атрибутів (таких як мова, формений одяг тощо), спільних

---

* Продуктивним засобом для досягнення цієї мети, як засвідчує досвід застосування політичних технологій в процесі безструктурного соціального управління, є героїзація окремих подій, особистостей, акцентування уваги на спільній для групи людей дійсній чи уявній загрозі (якщо така відсутня – вона створюється, обґрунтовується буденними смислами й символами, знаками, які обов'язково мають зачіпати емоційну сферу особистості й спонукати до образи, страху, гніву), стресовому негативному емоційному переживанню тощо.

ворогів. Схильність особистості, яка знаходиться під впливом означених чинників, ідентифікувати себе із групою та відстоювати саме групові інтереси, в тому числі й шляхом самопожертви, в науці прийнято описувати категоріями такого колективно-психологічного феномену як груповий нарцисизм, зміст якого достатньо вивчений. Відстоюючи групові інтереси, особистість, таким чином, задовольняє власну актуалізовану потребу в безпеці, яка виявляється трансформованою й екстрапольованою на політичну сферу суспільних відносин.

Таким особам зазвичай властиво вчиняти злочини, як прояв непокори пануючому політичному режим. С. Шафер таких осіб називає «абсолютними політичними злочинцями», тобто такими, які переконані у гострій несправедливості існуючого стану речей (економіки, судоустрою тощо), причина чого вбачається саме в політичній організації суспільства, хибих державного владарювання конкретної політичної групи [17, р. 29–38]. Суто *індивідуальна потреба в забезпеченні безпеки та/або приналежності* засобами цілепокладання пов'язується із зовнішнім предметом – політичним режимом в цілому або ж окремим представником діючої державної влади. Мета ж злочину завжди має віддалені контури – зміна розстановки сил на політичній арені. В такому розумінні політичний мотив представляється як мотив особистого забезпечення, захисту соціовітальних інтересів, а самого злочинця можливо віднести до екстравертованого типу.

Децо інший – реверсний – механізм мотивації політичного злочину прослідковується в тих ситуаціях, коли особистість намагається задовольнити особисті потреби (в безпеці, самоактуалізації, повазі, приналежності), апріорі ідентифіковані з потребами груповими (інколи, історія знає і такі випадки, – всенародними, національними) шляхом використання наданих політичною посадою владних повноважень .... Така особливість мотивації політичного злочину характерна для шизоїдних й істероїдних особистостей, так званих «політичних ман'яків» (інтравертований тип злочинця). Проявляється зазвичай у злочинах, ззовні спрямованих на утримання політичної влади, придушення опору, нівелювання активності політичної опозиції, отримання, посилення завуальованого впливу

на неї*, або ж розширення політичного впливу шляхом військової агресії, територіальної експансії. Втім, як і в попередньому випадку, в основі мотиваційного процесу знаходяться ті ж незадоволені потреби у самоактуалізації, безпеці, приналежності. Відмінними з огляду на різницю у криміногенних ситуації виявляються конкретні цілі та можливі засоби її досягнення, що є у розпорядженні суб'єкту владних повноважень.

Отже, підводячи підсумок нашому дослідженню, зазначимо, що мотивація політичного злочину виявляє універсальні механізми й закономірності психічної діяльності, ґрунтується на незадоволених в результаті особистісно-політичного конфлікту потребах у самоактуалізації, безпеці, приналежності, зазвичай обтяжується явищем групового нарцисизму. У зв'язку з цим вважаємо, що злочини, які вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, державними діячами з використанням владних повноважень та спрямовані на отримання майнової вигоди не відносяться до політичних злочинів за свою суттю. Остання ж проявляється у задоволенні *особистих потреб* винного засобами досягнення *політичних* цілей – отримання, утримання, зміну державної влади, окремих її ланок чи суб'єктів владних повноважень, вплив на їх діяльність. Відтак, спостерігається своєрідний приватно-публічний синтез, перенесення особистісного психологічного простору на сферу публічних інтересів. При цьому корисливість принципово не може перебувати в основі цього механізму. Вчиняючи політичний злочин, особа, перш за все, забезпечує власну безпеку, утверджує власну значущість, виражену у символах приналежності до групи, народу. Саме в цьому й полягає найбільш суттєва особливість мотивації політичного злочину.

Список використаних джерел:

1. Рубинштейн С. Л. Основи общей психологи / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1946. – 704 с.

---

* Г. Й. Шнайдер, наприклад, вважає один з видів політичних злочинів, які вчиняються правлячим угрупованням в межах демократичної системи правової держави, спрямовані або проти власної держави та її громадян, або проти іноземних держав та їх громадян. Він відносить до цього виду такі зловживання представників влади, як прослуховування телефонів політичних опонентів і т.п. [18, с. 389].

2. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев. – М. : Наука, 1971. – 40 с.
3. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. Пер. с нем. / Под ред. Б. М. Величковского / Х. Хекхаузен. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 1. – 408 с.
4. Харазишвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве / Б. В. Харазишвили // Советское государство и право. – 1964. – № 5. – С. 153–157.
5. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность. – 3-е изд / А. Маслоу. – СПб : Питер, 2006. – 352 с.
7. Селиванов В. И. Воля и ее воспитание / В. И. Селиванов. – М. : Знание, 1976. – 187 с.
8. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции / В. А. Иванников. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2001. – 342 с.
9. Левин К. Намерение, воля и потребность / К. Левин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/507329/?rand=3465654>.
10. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 283 с.
11. Маляр Г. В. Політична злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження : автореф. ...дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. В. Маляр. – К., 2010. – 19 с.
12. Квон Д. А. Политическая преступность : проблема концептуализации и актуальне практики : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. А. Квон. – М., 2008. – 24 с.
13. Chamblis W. J. State-Organized Crime / W. J. Chamblis // Criminology. – 1989. – Vol. 27. – P. 183–208.
14. Turk A. Political Criminality. The Defiance and Defense of Authority / A. Turk. – London : Sage Publications, 1982. – 432 p.
15. Scheingold S. Constructing the New Political Criminology : Power, Authority, and the Post-Liberal State / S. Scheingold // Law and Social Inquiry. – 1998. – Vol. 23. – P. 48–57.
16. Ширмин Г. И. Мысли заветные К. Пруткова / Г. И. Ширмин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://crydee.sai.msu.ru/Universe_and_us/2num/v2pap15.htm.
17. Schafer S. The political criminal : The problem of morality and crime / S. Schafer. – New York : Free Press, 1974. – 189 p.
18. Шнайдер Г. Й. Криминология / Г. Й. Шнайдер / Пер. с нем.; Под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. – М. : Издательская группа «Прогресс» – «Универс», 1994. – 436 с.

Статья посвящена исследованию особенностей политического мотива и мотивации политического преступления. На основе анализа существующих в психологии, юриспруденции подходов к определению мотива, приводится авторское виденье его сущности в единстве таких категорий, как потребность, воля и цель. Формируется понятие политического преступления. Предоставляется характеристика его мотивации на основе анализа механизма личностно-политического конфликта.

Ключевые слова: *мотив, потребность, воля, цель, мотивация, политическое преступление, конфликт.*

The article is devoted to research of political reason and motivation of political crime. On the basis of existing in psychology, jurisprudence analysis of reason's determination, authorial vision over of his essence is brought in unity of such categories, as a necessity, will and aim. The concept of political crime is formed. Description of his motivation is given on the basis of personality-political conflict's mechanism analysis.

Key words: *reason, necessity, will, aim, motivation, political crime, conflict.*

Стаття надійшла до редакції 02.03.2014
